

алізації принципу верховенства права на різних стадіях кримінального судочинства крізь призму прецедентної практики Європейського суду з прав людини.

Список використаної літератури:

1. Авер'янов В.Б. Принцип верховенства права в новій адміністративно-правовій доктрині // Часопис Київського університету права. – 2006. – №1. – С. 3-9.
2. Алейніков Г.Л. Використання рішень Європейського Суду при обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту // Реформування законодавства з питань протидії злочинності в контексті євро інтеграційних прагнень України: Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції. – Запоріжжя, 2006. – С. 31-35.
3. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа Українського конституційного ладу // Право України. – 2011. – № 5. – С. 159-173.
4. Губська О.А. Взяття під варту як запобіжний захід у світлі національного та міжнародного законодавства // Адвокат. – 2007. – № 3.
5. Лавринович О.В. Європейський вимір судово-правової системи України: реформи в дії // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 6. – С. 7-10.
6. Рабінович П.М. Верховенство права // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К., 1998. – Т. 1: А–Г. – С. 341-342.
7. Савонюк Р.О. Загальна декларація прав людини та проблеми забезпечення прав суб'єктів кримінального процесу // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 6. – С. 51-57.
8. Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монографія. – Дніпропетровськ, 2009.
9. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Підручник. – 5-те вид., доп. і перероб. – К., 2007.
10. Шевчук С. Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України // Право України. – 2011. – № 5. – С. 175-185.
11. Шемшученко Ю.С. Вибране. – К., 2005.
12. Шилінгов В.С. Верховенство права – основоположний принцип правової системи демократичного суспільства // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 27.

Надійшла до редакції 11.10.2011

ЧАПЛИНСЬКИЙ К.О.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

**ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Дослідженню актуальні питання тактичного забезпечення досудового розслідування. Розглянуто поняття та сутність тактичного забезпечення досудового розслідування.

Ключові слова: тактика, тактичне забезпечення, досудове розслідування.

Рассмотрены актуальные вопросы тактического обеспечения досудебного расследования. Анализируются понятие и сущность тактического обеспечения досудебного расследования.

Ключевые слова: тактика, тактическое обеспечение, досудебное расследование.

This article is devoted to consideration of actual problem questions of tactical supply of pre-trial investigation. The author have considered the concept and essence of tactical supply of pre-trial investigation.

Keywords: tactics, tactical supply, pre-trial investigation.

Протидія злочинності є важливим напрямом діяльності держави. В умовах зростання злочинності, підвищення рівня її організованості та агресивності, активізації протидії досудовому розслідуванню виникає необхідність негайної розробки та впровадження найновітніших і

апробованих наукових методів у правоохоронну діяльність для її подолання, насамперед, у діяльність слідчих підрозділів. У зв'язку з цим важливого значення набуває розробка програм реалізації наукових досягнень, наукове забезпечення протидії злочинності, розширення можливостей їх використання при розкритті та розслідуванні злочинів.

Окремі аспекти цієї проблеми у галузево-предметному плані висвітлювали юристи України: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, О.Ф. Долженков, В.А. Журавель, В.С. Зеленецький, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, Н.І. Клименко, І.П. Козаченко, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Л.М. Лобойко, В.Г. Лукашевич, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, О.П. Снігерьев, В.В. Тіщенко, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, П.В. Цимбал, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, – і країн СНД: Р.С. Белкін, Г.І. Грамович, Л.М. Карнєєва, О.М. Ларін, І.М. Лузгін, М.І. Порубов, О.Р. Ратінов, М.С. Строгович, С.А. Шейфер, М.П. Яблоков та ін. Разом з тим комплексної розробки загальних засад тактичного забезпечення в теорії та практиці досудового розслідування не здійснено. Вирішення її пов'язане з розмежуванням функцій суб'єктів і їх компетенції при застосуванні засобів тактичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів. У законодавстві і юридичній літературі не сформувалося єдиного підходу до визначення системи засобів тактичного забезпечення та їх класифікації, не врегульовані питання взаємодії суб'єктів, на яких покладаються різні функції з розкриття і розслідування злочинів, практика потребує розробки і законодавчого закріплення засобів тактичного забезпечення, адекватних характеру сучасної злочинності. Зважаючи на це, слід констатувати, що проблема тактичного забезпечення досудового розслідування в Україні не вивчалась.

Отже, метою цієї статті є висвітлення поняття та сутності тактичного забезпечення досудового розслідування.

У розслідуванні злочинів важливе місце належить досудовому провадженню. Досудове провадження характеризується безпосередніми завданнями, що впливають із загальних завдань кримінального судочинства, суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, предметом і засобами пізнання події, приводами й підставами для початку провадження, підсумковими рішеннями. Всебічність, повнота й об'єктивність розгляду справи у суді та її вирішення по суті потребують об'ємної та кваліфікованої підготовчої роботи. Зважаючи на це, переважна більшість кримінальних справ мають «пройти» стадію досудового розслідування.

У науковій літературі вчені до визначення досудового розслідування підходять по-різному. Дослідник Є.Д. Лук'янчиков досудове розслідування визначає як діяльність уповноважених державних органів, що здійснюється в досудових стадіях процесуальними формами і спрямована на виявлення та розслідування злочинів і вирішення кримінальних справ [1, с. 10]. У цьому визначенні вчений під розслідуванням розуміє певну діяльність спеціальних державних органів, що спрямована на розкриття і розслідування злочинів.

Більш широко визначає досудове розслідування Л.М. Лобойко, розглядаючи його як другу стадію кримінального процесу, в ході якої у відповідності до кримінально-процесуального закону здійснюється діяльність спеціально уповноважених осіб органів дізнання і досудового слідства із всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи з метою повного і швидкого розкриття злочинів (суспільно небезпечних діянь), викриття винних, вжиття заходів із запобігання і припинення злочинів та забезпечення відшкодування завданої злочином шкоди і можливої конфіскації майна [2, с. 50]. У даному визначенні автор ширше розкриває завдання досудового розслідування та конкретизує його суб'єктів, визначаючи їх як спеціально уповноважених осіб органів дізнання та досудового слідства.

В.П. Бахін і В.К. Весельський розслідування злочинів розглядають як діяльність зі збирання, аналізу і використання інформації для розв'язання завдань кримінального судочинства. Це, на думку вчених, потребує від слідчого творчого підходу і особливого вміння, насамперед урахування сучасних умов боротьби зі злочинністю [3, с. 4]. Інші вчені визначають розслідування як процес виконання сукупності слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів.

Узагальнюючи думки вчених, можна визначити такі риси досудового розслідування: здійснення діяльності спеціально уповноваженими суб'єктами органів дізнання і досудового

слідства; чітке нормативне регулювання кримінально-процесуальної діяльності; здійснення діяльності в умовах протидії досудовому розслідуванню; суворо визначене коло засобів доказування; тактичне забезпечення провадження слідчих та інших процесуальних дій; здійснення діяльності для розв'язання завдань кримінального судочинства.

В.Д. Берназ слушно зазначає, що особливостями слідчої діяльності є процесуальна регламентованість засобів і строків розслідування, висока формалізованість соціально-рольової функції слідчого; пізнавально-пошукова спрямованість; оперативність; спрямованість на подолання можливої протидії зацікавлених осіб; наявність владних повноважень, підвищена особиста відповідальність за прийняті рішення [4, с. 9].

Отже, під досудовим розслідуванням слід розуміти діяльність спеціально уповноважених осіб органів дізнання і досудового слідства, здійснювану в досудових стадіях і спрямовану на розв'язання завдань кримінального судочинства.

Досудове розслідування має свою специфіку, яка зумовлюється обставинами вчинення злочину та конкретними умовами проведення слідчих дій. Загалом обстановка, в якій триває досудове розслідування, має специфічний характер, оскільки формується під впливом низки об'єктивних та суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів можна віднести: механізм учинення злочину, слідову його картину, наявність доказів, місце й час проведення розслідування. Суб'єктивними факторами виступають рівень професійної підготовки слідчого, поведінка учасників, які беруть участь у кримінальному судочинстві [5, с. 5]. Знання закономірностей складного процесу пізнання об'єктивної істини у досудовому розслідуванні та їх послідовне використання в практичній діяльності є основною умовою успішного розслідування злочинів, встановлення та викриття злочинців. Зважаючи на сучасний стан протидії розслідуванню, слід акцентувати увагу на необхідності його тактичного забезпечення.

Отже, результативність роботи правоохоронних органів прямо залежить від рівня та якості її забезпечення науковими засобами, методами та їх комплексами, що забезпечують гнучкість і виборність тактичних засобів під час провадження слідчих дій. Також слід використовувати певні наукові категорії криміналістичної науки, які сприяють оптимальному вирішенню завдань кримінального судочинства. До однієї з таких категорій можна віднести криміналістичну тактику. Термін «тактика» в етимологічному розумінні – це способи та прийоми досягнення мети; певна лінія поведінки; вміння ефективно використовувати військові сили; складова частина військового мистецтва, що включає теорію й практику підготовки організації та ведення бою.

В.П. Бахін вказує, що тактика необхідна там, де зустрічається протидія меті предметної діяльності чи досягненню конкретного результату, і спрямована на її подолання або нейтралізацію [6, с. 3]. Більшість вчених криміналістичну тактику визначають як розділ криміналістики, який являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації і планування досудового та судового слідства, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, прийомів проведення слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли вчиненню або приховуванню злочинів.

Аналізуючи визначення, можна зазначити, що криміналістична тактика охоплює організацію і планування досудового та судового слідства, визначає тактику діяльності усіх учасників розслідування та розгляду кримінальної справи – слідчого, прокурора, працівників органів дізнання, судді, спеціаліста, експерта, громадських помічників, обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, свідка та ін. На сьогодні тактика досудового розслідування формується в умовах жорсткої протидії. Зважаючи на це, для якісної реалізації завдань кримінального судочинства тактика розслідування злочинів повинна постійно забезпечуватися новітніми засобами та методами, що ґрунтуються на використанні досягнень як самої науки криміналістики, так і інших галузей знань щодо подолання такої протидії. Забезпечення досудового розслідування передбачає створення необхідних умов для досягнення бажаного результату і має за своїм змістом низку аспектів, зокрема нормативно-правовий, організаційний, інформаційний, тактичний, аналітичний, психологічний, матеріально-технічний, кадровий та інші.

В етимологічному розумінні термін «забезпечення» тлумачиться хоча й у близьких значеннях, але вони мають деякі розбіжності. Зокрема, у Великому тлумачному словнику термін

«забезпечення» пояснюється через дієслово «забезпечувати», яке вживається у декількох значеннях: «...створювати надійні умови для здійснення чого-небудь»; «...гарантувати щось»; «...захистити, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки».

У Новому тлумачному словнику «забезпечення» розглядається у двох значеннях: «...надання чи створення матеріальних засобів» та «...гарантування чогось» [7, с. 684]. В інших словниках «забезпечення» трактується як комплекс заходів, спрямованих на конкретну діяльність з метою досягнення конкретної мети. Окрім того, забезпечення можна розглядати як те, чим забезпечують кого-небудь, що-небудь (методи, засоби).

Є.Д. Лук'янчиков вказує, що розуміння терміна «забезпечення» має два аспекти: констатацію правової діяльності як суб'єкта забезпечення суспільних відносин, по-перше, і передбачену законом сукупність заходів забезпечення існування чи функціонування будь-чого, по-друге, І.О. Іерусалімов зазначає, що «...забезпечення – це ... система заходів, покликаних зробити можливим, дійсним і безумовним використання науково-технічного потенціалу... у судочинстві» [8, с. 8; 1, с. 110].

Таким чином, «забезпечення» можна розглядати у статичній як сукупність засобів, методів, інструментів, що слугують вирішенню певних завдань, а також умов, які сприяють процесу їх вирішення – і в динаміці – як процес створення і надання зазначених вище засобів та умов. Необхідно зазначити, що термін «забезпечення» вміщує як власне криміналістичне забезпечення, так і усі інші види забезпечення стосовно криміналістичних засобів та методів.

На думку В.П. Бахіна, криміналістичне забезпечення діяльності полягає у розробці криміналістичних засобів і методів, необхідних для їх ефективного здійснення [9, с. 88].

Під час розслідування слідчий використовує низку криміналістичних засобів і методів роботи з доказовою інформацією. В.Ю. Шепітько зазначає, що криміналістичні засоби і методи – це розроблені криміналістикою спеціальна апаратура, речовини, інструменти, способи дій, рекомендації щодо здійснення судового дослідження та запобігання злочинів. Спеціальна апаратура, речовини, інструменти належать до засобів криміналістичної техніки. Зважаючи на це, способи дій у контексті криміналістичних засобів і методів слід розглядати як тактичні прийоми.

Основою ж тактичного забезпечення є певна сукупність засобів криміналістичної тактики, що дозволяють слідчому більш якісно та ефективно проводити слідчі дії. До засобів тактичного забезпечення слід віднести:

- тактичний прийом (найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або найбільш доцільна лінія поведінки слідчого в процесі збирання, дослідження та використання доказів, з урахуванням слідчої ситуації на певному етапі досудового розслідування);
- тактичну комбінацію (певне поєднання тактичних прийомів, слідчих дій та інших заходів для вирішення конкретного завдання, що зумовлене слідчою ситуацією на певному етапі досудового розслідування);
- тактичну операцію (поєднання слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційно-технічних заходів, здійснюваних відповідно до погодженого плану);
- тактичну рекомендацію (науково обґрунтовану і апробовану практикою пораду, що стосується вибору і застосування тактичних прийомів);
- тактичне рішення (визначення мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або на окремі її компоненти, на хід і результати процесу розслідування та його елементи, вибір методів, прийомів та засобів досягнення мети).

На такому елементному складі тактичного забезпечення досудового розслідування ґрунтується криміналістична тактика.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що тактичне забезпечення досудового розслідування являє собою певну систему засобів криміналістичної тактики, розроблених з урахуванням останніх досягнень інших галузей наукових знань щодо організації та проведення слідчих дій, спрямованих на збирання і дослідження слідів злочину з метою формування судових доказів та встановлення обставин, що сприяли учиненню або приховуванню злочинів.

Тактичне забезпечення полягає в озброєнні спеціально уповноважених осіб органів дізнання і досудового слідства новітніми і апробованими засобами криміналістичної тактики для ефективного проведення слідчих дій з метою розв'язання слідчих ситуацій, що формуються на кожному етапі розслідування, та вирішення завдань кримінального судочинства.

Отже, під тактичним забезпеченням слід розуміти науково сформовану і апробовану правоохоронною практикою систему рекомендацій, прийомів, комбінацій, операцій та оперативно-розшукових заходів у рамках оперативного супроводження розслідування, що спрямована на розв'язання завдань кримінального судочинства. Виходячи із визначення, зазначимо, що сутність тактичного забезпечення складає система рекомендацій, прийомів, комбінацій, операцій та оперативно-розшукових заходів у рамках оперативного супроводження розслідування. Разом з тим проведене нами дослідження показало, що на сьогодні слідча практика має цілу низку недоліків у застосуванні тактичних засобів, які потребують негайного коригування.

Зокрема, опитування працівників слідчих підрозділів свідчить, що якість тактичного забезпечення можна визнати такою, що потребує суттєвого покращення (вказало 76 % опитаних).

Окрім того, слідчим управлінням ГУМВС України в Дніпропетровській області проаналізовано якість підготовки фахівців та визначено основні недоліки у підготовці слідчих: невміння кваліфіковано визначатись із наявністю або відсутністю складу злочину при вивченні матеріалів дослідчої перевірки; невміння застосовувати на практиці здобуті теоретичні знання, зокрема при складанні процесуальних документів та під час проведення слідчих дій; невміння встановлювати психологічний контакт з допитуваним і використовувати тактичні засоби для активізації розслідування, зміни слідчої ситуації у сприятливий для слідчого бік. Взагалі усім випускникам спеціалізованих навчальних закладів притаманний недостатній рівень знань щодо тактики проведення слідчих дій та тактики розслідування окремих видів злочинів, як наслідок – невміння надати належну правову оцінку наявним доказам, спланувати подальше розслідування та прийняти законне рішення у справі. Найчастіше молоді слідчі не розуміють кінцевої мети розслідування злочинів, не можуть визначити необхідний обсяг доказів для притягнення злочинця до кримінальної відповідальності або закінчення розслідування у справі. Вказане свідчить про те, що глибокого вивчення проблема тактичного забезпечення досудового розслідування в Україні з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики у вітчизняній криміналістичній науці не отримала.

Розглядаючи тактичне забезпечення досудового розслідування, необхідно розмежовувати «тактичне забезпечення діяльності» і «забезпечення діяльності засобами криміналістичної тактики».

Як справедливо вказує В.П. Бахін, перше – це відображення призначення криміналістики, а саме розробка тих засобів і методів, які потрібні для виконання практичної діяльності. Друге – організаційні та інші заходи щодо доведення цих засобів до їх застосування. Таке розмежування потрібне для того, щоб було зрозумілим, хто і чим повинен займатися стосовно забезпечення слідчої діяльності, оскільки покладення на криміналістику і криміналістів непритаманних їм завдань буде призводити до їх неякісного виконання чи невиконання взагалі [9, с. 88].

Тактичне забезпечення має свою структуру, яка складається з двох частин: 1) загальна частина (загальні положення тактичного забезпечення, криміналістичне вчення про тактичні прийоми, комбінації, операції, рекомендації та рішення; тактичний ризик); 2) особлива частина (охоплює тактику окремих слідчих дій та використання спеціальних знань).

Діяльність органів досудового слідства і дізнання щодо розслідування злочинів складається, як відомо, з різноманітних дій, які урегульовані кримінально-процесуальним законом. Незалежно від їх безпосередніх завдань ці дії в цілому спрямовані на встановлення істини у справі, забезпечення повного, всебічного та об'єктивного розслідування обставин вчиненого злочину. Активний пошуковий характер процесу розслідування, який пов'язаний із збиранням, перевіркою, оцінкою і використанням доказів, зумовлює виконання слідчим цілого комплексу слідчих дій. Зважаючи на це, під час досудового розслідування вся система рекомендацій, прийомів, комбінацій, операцій та оперативно-розшукових заходів у рамках оперативного супроводження розслідування втілюється за допомогою слідчих дій.

Багато в чому ефективність проведення слідчої дії залежить від рівня тактичного забезпечення, наявності оперативної інформації та якості оперативного супроводження кримінальної справи.

У тактичному забезпеченні розслідування оперативне супроводження кримінальної справи – це комплекс оперативно-розшукових заходів у конкретній кримінальній справі з метою пошуку і фіксації фактичних даних, які можуть бути доказами в цій справі, забезпечення

всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, безпеки учасників кримінального судочинства, постійного інформування органів досудового слідства і суду про протиправні дії підозрюваних, обвинувачених і інших осіб, спрямовані на негативний вплив на учасників кримінального судочинства для протидії встановленню істини у справі [10, с. 2-3].

Вказані заходи дозволяють слідчому обирати найбільш доцільні тактичні прийоми (комбінації), приймати правильні тактичні рішення, вчасно реагувати на непрогнозовані дії злочинців, попереджати будь-які форми протидії досудовому розслідуванню.

Тактика слідчої дії повинна забезпечити максимальну ефективність її проведення, тобто з найменшою затратою сил, засобів і часу досягти позитивного результату. Зважаючи на це, проведення слідчої дії повинно складатися з трьох основних етапів: підготовка до проведення слідчої дії; власне її проведення; фіксація ходу і результатів слідчої дії та оцінка її результатів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що проблема тактичного забезпечення досить широко досліджувалася в теорії кримінального процесу (доказування), в теорії криміналістики (розслідування) і теорії оперативно-розшукової діяльності (розкриття). Втім, ця проблема невичерпна, оскільки потребує постійного розвитку відповідно до змін у сучасній злочинності. Потреба комплексного наукового дослідження проблеми тактичного забезпечення розслідування злочинів для наукового обґрунтування існуючих і розробки нових засобів такої діяльності – на часі [1, с. 8]. Це дозволить повно та всебічно дослідити проблеми тактичного забезпечення розслідування (кримінально-процесуальні, криміналістичні та оперативно-розшукові), розробити науково обґрунтовану концепцію удосконалення засобів такої діяльності, що сприятиме підвищенню рівня її ефективності.

На сьогодні практика застосування тактичних прийомів, тактичних комбінацій і тактичних операцій при розслідуванні злочинів напрацювала в результаті проб та помилок значний позитивний досвід і значно випереджає теорію [69, с. 3]. За таких обставин вчені повинні активізувати теоретичні розробки в галузі слідчої тактики, забезпечити працівників практичних підрозділів новітніми науково обґрунтованими рекомендаціями, які б відповідали сучасним потребам правоохоронної практики.

Список використаної літератури:

1. Лук'янчиков С.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005.
2. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навч. посібник. –2-ге вид., доп. і змін. – Дніпропетровськ, 2005.
3. Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту: Навч. посібник. – К., 1997.
4. Берназ В. Д. Теорія та практика використання психологічних знань у здійсненні та вдосконаленні слідчої діяльності: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 2004.
5. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др.; Под ред. В.К. Лисиченко. – К., 1988.
6. Бахін В.П. Понятіе, суцність і содержаніе криміналістической тактики: Лекція. –К., 1999.
7. Новый тлумачний словник української мови: У 3 т. / В. Яременко, О. Сліпушко. – К., 1998. – Т. 1: А – Є.
8. Ієрусалімов І.О. Забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності: Навч. посіб. – К., 2000.
9. Бахін В.П. Криміналістика. Проблеми і мненія (1962–2002). – К., 2002.
10. Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України: Затв. наказом МВС України від 24.09.2010 № 456. – К., 2010.
11. Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів: Навч. посібник. – К., 1996.

Надійшла до редакції 28.11.2011

